

9. Моисеев А. И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке / А. И. Моисеев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – 204 с.

The derivational semantic and functional characteristics of two types of adjectives in modern Ukrainian: qualitative and relative based on onomasiological approach is given in the article. This task is implemented through the complex analysis of the structural word-semantic interrelations of the derivative formants as a part of derivatives, the suffixal formants belongs to principal place. As it is established, the latest determine onomasiological base of the derivatives, mostly substantival adjectives. In particular, the lexical-semantic peculiarity of generating nominal bases motivates the variety of functional range of values of the corresponding derivatives. The wordforming categories that are missing in the relative adjectives as those that preserve close connections with motivators are inherited to the qualitative adjectives. The qualitative adjectives express the special features of a greater or lesser intensity or evaluative value that is prescribed to the objects or phenomena. Conversely, the relatively adjectives do not form the comparative and superlative forms of expression signs, as they are enshrined in the relevant function signified linguistic units – denotations. However, they are not the absolute synonymous with their generators' motivators – nouns or verbs. They are fall under word-formative synthesis, coming to class of the categorical adjectival units. The latter gives the grounds to assert that polysemy, figurative connotations of so-called relative adjectives, as a result, eliminates the functional boundaries between them and the qualitative adjectives.

The interaction of morphological, word formation and syntactic categories postulates the adjective as a part of speech and as a functional element of a sentence. Suffixes of the derived adjectives are formed mostly of predicate symbols. The following adjective wordforming categories are related with the suffixes that perform the function of specification: the category of insufficient expression of sign; the category of excessive intensity of sign; the category of subjective quality assessment.

Key words: *derivate, semantics, structure, vocabulary.*

Отримано: 21.10.2014 р.

УДК 811.161.2 (09)

Шеремета Н.П.

СЕМАНТИЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІДЕОЛОГЕМ ЯК ЕЛЕМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЇ МАСОВОЮ МОВНОЮ САМОСВІДОМІСТЮ

У статті здійснено дослідження узусу окремих лексичних одиниць, зокрема, рідна мова, українська мова, російська мова, націоналізм, фашизм. Розглядаються різні типи семантичних зрушень в українській мові відповідно до мовної політики, що проводилась в Україні у ХХ – поч. ХХІ ст.

Ключові слова: *мовна політика, апперцепція, семантичне звуження, семантичне розширення, семантичний зсув, мовна самосвідомість.*

Ознайомившись з аналітичним оглядом мовної ситуації в Україні упродовж 2013 року, оприлюдненого рухом «Простір свободи» [11], заналізувавши резонанс, який виник в українському суспільстві після ухвалення Закону № 5029-VI «Про засади державної мовної політики» (серпень 2012), а особливо після його скасування, усвідомлюємо, що мовний хаос у нашій державі продовжується і нині, а виник він не лише через політичні негаразди. Є й інші, вразливіші причини. Це – хвороба в самій мові, непоправні зміни у її структурі. Однією з ознак цієї хвороби є семантичні зрушення. *Метою статті є дослідження механізму набуття словом нового значення у межах однієї понятійної сфери.*

Огляд останніх вітчизняних і зарубіжних лінгвістичних досліджень засвідчує, що природа трьох типів переосмислень – звуження (спеціалізація), розширення (генералізація) і зсув – не є чітко окресленою, що й зумовлює актуальність пропонованої статті.

Процеси переосмислення проходять відповідно до різних причин. Погоджуємося з М. Хайдегером та Г. Гадамером (філософська герменевтика), що насправді не ми володіємо мовою, а навпаки, мова володіє нами. Все *неословлене* зникає з нашої свідомості, проходить повз наше сприйняття. А примусова згуба слова, що виникло в результаті нашого ментального світоосягнення, змінює наш світогляд. «*Мова – душа кожної національності*», – не стомлювався повторювати Іван Огієнко. Отже, спотворивши душу, ми приречені на патологічну мутацію національної психіки, на руйнування волелюбних українських генів, на формування синдрому рабськості, з неповагою до своєї нації, держави, до своєї мови, культури.

Слово має неабияку владу. А надто, якщо в полоні нав'язаного догматичного мислення вправно ним маніпулювати, наполегливо використовувати *семантичне звуження, семантичне розширення, семантичний зсув*.

Так, наприклад, після 30-х рр. минулого століття зникає з обігу така формула, як *рідна мова* щодо української. Натомість підручник з російської мови у школах України називався «*Родная речь*». Очевидно, такі новації пояснювалися аж занадто буквальною сприйняттям дефініції «*родная речь*» у російських словниках: «*Родной язык – язык своей Родины, на котором говорят с детства*» [9]. А оскільки «*Наша Родина – Советский Союз*», то і рідною мала стати советська (розумій – російська) мова.

Нагадаємо: «*Рідна, материна, материнська або матірня мова – мова, яку виробили рідні по крові покоління, саме цю мову людина в нормальних соціальних умовах вивчає найперше. Незнання рідної мови не виключає її існування і не означає автоматичного привласнення цього означення засвоєній чужій мові*» [8].

Отже, поняття *рідна мова* у ХХ ст. зазнало семантичної трансформації – зсуву, що межує з заміщенням.

Дефініція «*російська мова*» по-різному трактувалася радянськими ідеологемами, як-от: *за сиб міжнаціонального спілкування, фактично друга рідна мова* (за Хрущовим), *рідна по праву* (за В. Щербицьким). У сучасному суспільстві досі прагнуть винайти інше визначення, аніж «мова російської нації»: і не *іноземна*, і не *мова нацменшин* (так як в усіх законодавчих документах виокремлюється з-поміж інших мов нацменшин як особлива), то, може, *особливо-регіональна*, що ось-ось має стати якщо не *другою державною*, то хоча б *офіційною*?

Семантичні зрушення є мовним засобом концептуалізації і закріплення у когнітивній системі соціально значущих для культурно-мовного контексту інформації і знань. Процеси, результатом яких є збільшення обсягу сигніфіката, називаються розширенням (генералізацією). Розширення значення – це мовна паралель індукції – розумової операції, що полягає у русі думки від конкретного до абстрактного, від знання одиничних або окремих фактів до знання загального правила [5].

Семантичне розширення як когнітивний інструмент було використано для слова *націоналізм*. Політика зближення націй у єдине інтернаціональне суспільство сприяла дивним метаморфозам цього слова, оскільки воно було аж ніяк їй не вигідне. Словник української мови в 11 томах подає таке визначення: 1. *Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу, заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями* [10, т.5, 232].

Однак всеосяжне слово «*націоналізм*» охоплювало у ХХ ст. цілу множину понять: говориш українською? – націоналіст!, поклав квіти до пам'ятника Шевченкові? – націоналіст!, вважаєш, що ні 1654-й, ні 1922-й рік не принесли Україні щастя? – націоналіст!, а якщо до всього розвиваєш теорію про те, що «*українська мова, українська культура – європейські, а тому можуть і повинні орієнтуватися в своєму розвитку на буржуазну Європу*», значить, ти вже український фашист (Андрій Хвиля про Дмитра Донцова [12, 119]). Тільки «*перебуваючи в націоналістичному полоні*», зауважує Михайло Орлов, аналізуючи Бюлетені УРЕ за №1, 2, 3, можна було трактувати в правописі «*географічні назви цілої етнографічної території української... як назви українські і застосовувати до них правила державного українського правопису... У простодушного читача... не може не виникнути таке питання: а чому це суміжні з УСРР землі з українською більшістю людності віддано до РСФРР..? Чи не таке питання й хотіли викликати* (йдеться про редбюро УРЕ під головуванням тов. Скрипника – Н.Ш.), *та це ставлячи поряд із цим українські землі Польщі, Чехо-Словаччини, Румунії*» [12, 134]. «*Націоналістичні збочення*» вбачалися Орлову навіть у прикладах, що мали увійти до УРЕ: «*Ріки по укр. землях – від 100 клм., в СРСР та в Європі – від 250 клм., в решті світу від 500 клм. довжини*». Об'єднання всіх „українських земель» з одного боку, а СРСР з Європою з другого, – ось конкретний відбиток складання таки справді української „не лише радянської енциклопедії», – дорікав М.Орлов редбюро УРЕ [12, 136]. А Андрій Хвиля називає «*націоналістичними*» такі ілюстрації з IV тому російсько-українського словника, що його підготував до друку Інститут української наукової мови: «*Московська протекція дорого коштувала Україні*», «*Повна руйнація господарства*», «*Плутають публіку, не даючи нічого сінько*» й ін. «*Зрозуміла річ, – пише А.Хвиля, – що таке оформлення словників мало за мету провадити буржуазно-націоналістичну роботу*» [12, 118].

Насправді ж, *націоналізм* (фр. nationalisme) – це ідеологія і напрямок політики, базовим принципом яких є теза про цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі... У своїй основі націоналізм проповідує вірність і відданість своїй нації, політичну незалежність і роботу на благо власного народу, об'єднання національної самосвідомості для практичного захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів та духовних цінностей... [7, 217].

Сучасний політикум часто продовжує традиції маніпулювання свідомістю пересічних громадян, називаючи націоналістів ВО «Свобода» *фашистами*. Отже, слово «фашизм» також зазнає семантичного розширення. У Словнику української мови: в 11 томах його пояснено так: «*Політична течія, що виникла в капіталістичних країнах у період загальної кризи капіталізму й виражає інтереси найбільш реакційних і агресивних сил імперіалістичної буржуазії, а також терористична диктатура монополістичного капіталу, для якої характерним є розгнужаний шовінізм, расизм, знищення демократичних свобод, розв'язування загарбницьких воєн*» [10, т.10, 571].

Сучасні політологічні словники італійським словом *фашизм* називають *політичний режим, концепцію, а також радикальну авторитарну імперіалістичну ідеологію, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм, тоталітаризм, імперіалізм та ідея постійної війни і панування. Фашизм передбачає об'єднання в єдине ціле правих і лівих політичних спектрів* [7, 368-369].

Не погоджується з політиками – «борцями» проти фашизму в сучасній Україні і Георгій Касьянов, доктор історичних наук, завідувач відділу новітньої історії та політики Інституту історії України Національної Академії наук України, який, цитуючи британського дослідника феноменів нації та націоналізму Ентоні Сміта, переконує, що між фашизмом, нацизмом і націоналізмом є фундаментальні відмінності, які перетворюють ці ідеології на якісно різні явища. Для націоналістів нація – це етнічна спільнота, що вирізняється, головним чином, власною історією та мовою, члени цієї спільноти – це вільні громадяни, які мають рівні права й обов'язки у своєму територіально чітко окресленому «домі»... Фашизм, зі свого боку, схильний убачати в нації засіб, зняряд застосування сили щодо інших націй. Його прагнення більше експансіоністські, аніж спрямовані на внутрішнє буття нації, він більше хибує на тоталітарність [4].

Відомо, що закріплення лексичної семантики у вигляді зрушень у значенні визначається *апперцепцією* – залежністю сприйняття від попереднього досвіду, запасу знань, від загального змісту духовного життя людини. Саме так відшліфовується потужний соціальний шар людей – безмовних, приречених на інтелектуальну вторинність. Тому навряд чи змінилася ситуація від 2001-го року, коли було оприлюднено дані перепису населення України, згідно з якими власне українці, складаючи 77,8% від усього нашого народу, рідною українську мову вважали лише 67,5%, тобто навіть не всі етнічні українці, російську ж визнали за рідну 29,6% нашої людності, в т. ч. 14,8% українців. Ситуація відтоді якщо й дещо змінилася, то навряд щоб на ліпше [6].

Пам'ятаймо, що кожне слово має свою долю, свою біографію, свою навантагу і руйнувати її може бути дуги небезпечно. Уявімо, чи стануть українці краще розуміти одне одного і своїх найближчих слов'янських сусідів, коли насправді сприйматимуть *одруження – браком, тиждень – неділею, Русь як Росію, завтра як польське jutro*. Звісно, добре, якщо українець попросить у поляка *аванс* за працю, а натомість отримає підвищену посаду (*awans w pracy* – пол. просування у службі), однак і такі привілеї нам не потрібні.

Викривальною для української інтелігенції мала стати стаття Степана Василевського «Добити ворога», надрукована у ж-лі «Мовознавство» (1933р.) [2]. Але дорікання: «*А між тим скільки крику про «народ» український, про його мову, скільки балаканини облудної, ніби про боротьбу за розвиток української культури, мови» лише задля того, щоб «зберегти для власного замилювання одну-другу тисячу «запашних слів», – досі можуть бути їй лише гірким спомином про ліберальну лояльність. Сучасний українець залишається тим самим українцем-русином, якого описав український історик Володимир Антонович ще наприкінці XIX ст.: «Українець-русин вважає за етичне все те, що справедливо. У великоруса виступний етичний пункт сила... Великоруси охочі слухати тільки авторитету і слухати абсолютно, безперечно... Вони знаходять таку підлеглисть дуже потрібною, пожиточною і корисною. Русини мають інший ідеал – це правда, правдивість, громадська рівноправність. Такий ідеал вбачається в стародавній віці, в козацькій раді, в Запоріжжі де члени мали повну волю і рівноправність – всі були однакові й рівні» [1].*

Іван Дзюба, літературний критик і один з найвидатніших дисидентів, просив лише про «*одну-єдину річ: свободу – свободу чесного публічного обговорення національного питання, свободу національного вибору, свободу національного самопізнання і саморозвитку. Але спочатку і насамперед має бути свобода на дискусію і незгоду*» [3]. Чи не цього і сьогодні прагнуть українці? І не треба нам більше «возз'єднань», «приєднань» та «добровільних входжень», покликаних доводити, що «*так исторически сложилось*», що «*мы всегда были вместе*».

Список використаних джерел

1. Антонович В. Три національні типи народні [Електронний ресурс] / Володимир Антонович // Режим доступу: <http://litopys.org.ua/anton/ant03.htm>.
2. Василевський С. Добити ворога / Степан Василевський // Мовознавство. – 1934. – № 1. – С.23-36.
3. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація [Електронний ресурс] / Іван Дзюба // Режим доступу : http://bib.convdocs.org/v7565/%D0%B4%D0%B7%D1%8E%D0%B1%D0%B0_

- % D1 % 96. % D1% 96% D0% BD% D1% 82% D0% B5% D1% 80% D0% BD% D0% B0% D1% 86% D1% 96% D0% BE% D0% BD% D0% B0% D0% BB% D1% 96% D0% B7% D0% BC_ % D1% 87% D0% B8_ % D1% 80% D1% 83% D1% 81% D0% B8% D1% 84% D1% 96% D0% BA% D0% B0% D1% 86% D1% 96% D1% 8F?page=2.
4. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму [Електронний ресурс] / Георгій Володимирович Касьянов. – Режим доступу : http://www.npu.edu.ua/!e-book/book /html/D/iplp_kspd_Kasyanov%20Teorii%20nacji%20ta%20nacionalizmu/450.html.
 5. Малявін А. Семантичні зрушення значення умови як мовний засіб концептуалізації знань [Електронний ресурс] / Андрій Малявін // Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=8695>.
 6. Перепис населення України 2001 [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_2001.
 7. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К : Генеза, 1997. – 400 с.
 8. Рідна мова [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%B3%E4%ED%E0_%EC%E2%E0.
 9. Словарь Ожегова : Толковый словарь русского языка Ожегова [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ozhegov.org/words/30839.shtml>.
 10. Словник української мови : В 11-ти т. / І.К.Білодід (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т 1-11.
 11. Українська мова тримає позиції в освіті й кінопрокаті, але втрачає у медіа і рекламі (ІНФОГРАФІКА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/49503/Ukrajinska_mova_trymaje_rozuciji_v_osviti_j.
 12. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. За ред. Л. Масенко. К. : Вид. дім Києво-Могилянська академія. – 2005. – 399 с.

The article studies the language usage of individual lexical items, including native language, Ukrainian, Russian, nationalism, fascism. The different types of semantic changes in the Ukrainian language is examined in accordance with the language policy, which was held in Ukraine in XX – the beg. of XXI century.

The State language policy in Ukraine since independence did not correct threatening language situation on the functioning of the Ukrainian language. Adopted Law № 5029-VI « On the Principles of State Language Policy» (August 2012) caused a considerable stir in the Ukrainian society. The next wave of Russification of Ukraine has exacerbated regional fragmentation . Language chaos in our country continues to this day. But it is not only caused by the political turmoil . Interference in the internal structure of the Ukrainian language by Russian colonizers led to the changes in the mental perception of the world and therefore led to the changes in the daily usage of the Ukrainian language.

Overview of the latest domestic and foreign linguistic research shows that the nature of three types of semantic reinterpretation – narrowing, widening and displacement – are not clearly defined, that determines the relevance of the proposed article.

Each word has its own destiny, its biography, its load, and destroying of them may be very dangerous. Process of rethinking are conducted according to variety of reasons. . In the article some examples proves that forced semantic shifts can become verbal means of changes in the perception of socially significant for cultural and linguistic community information and knowledge. In the twentieth century. the policy of convergence of nations in an international society contributed strange metamorphosis words of native language, nationalism, and the others as they were not profitable. Modern politicians often continues the tradition of manipulating the consciousness of ordinary citizens and engages the word fascism, nazism.

It is known that the consolidation of lexical semantics in the form of shifts in the value determined by apperception. That outlook depends on prior experience, the stock of knowledge, the general content of the spiritual life. Therefore, existing for centuries intellectual secondary of the large number of people should be treated. This requires a conscious national language policy.

Thus, the introduction of a number of measures at the national level, which would provide a reorientation of verbal behavior of new generations of Ukrainian citizens is now extremely essential.

Key words: language policy, apperception, semantic narrowing, semantic extension, semantic shift, language identity.

Отримано: 15.10.2014 р.